

ગાયત્રી મંત્રના “ॐ” અક્ષરની વ્યાખ્યા

ગૃહલક્ષ્મીની પ્રતિક્ષા

શ્રીગામ શર્મા આવાર્ય

ગૃહલક્ષ્મીની પ્રતિષ્ઠા

: લેખક :

પ. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય

પ્રકાશક :

યુગ નિર્માણ યોજના વિસ્તાર ટ્રસ્ટ
ગાયત્રી તપોભૂમિ, મધુરા.

ફોન (૦૫૬૫) ૨૫૩૦૧૨૮, ૨૫૩૦૩૮૮
મોબાઇલ ૦૯૯૨૭૦૮૬૨૮૭, ૦૯૯૨૭૦૮૬૨૮૮
ફેક્સ : (૦૫૬૫) ૨૫૩૦૨૦૦

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

શાખા : અમદાવાદ
ગાયત્રી શાનપીઠ
પાટીદાર સોસાયટી, જૂના વડ્ઢ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩
ફોન : ૨૭૫૫૭૨૫૨

સુધારેલી આવૃત્તિ - ૨૦૧૩

કિંમત રૂ. ૬.૦૦

અનુક્રમણિકા

૧.	ગૃહલક્ષ્મીની પ્રતિષ્ઠા.....	૩
૨.	નારીના સહયોગ વિના નર અપૂર્ણ રહે છે.....	૪
૩.	લગ્નની ઉપયોગિતા.....	૫
૪.	લગ્ન આત્મવિકાસનું મુખ્ય અંગ છે.....	૬
૫.	આપણનું લગ્નજીવન કેવી રીતે સુખી થઈ શકે ?.....	૮
૬.	લગ્નજીવનની જવાબદારી.....	૧૪
૭.	જવાબદારીઓનો નિભાવ.....	૧૬
૮.	બે સોનેરી સૂત્ર.....	૧૮
૯.	ગૃહસ્થજીવનની સફળતા.....	૧૯
૧૦.	દાંપત્યજીવનમાં કલેશથી બચો.....	૨૨
૧૧.	લગ્નજીવનમાં પ્રલયર્થનું પાલન.....	૨૬
૧૨.	પત્નીનું હંમેશાં સન્માન કરો.....	૨૯
૧૩.	સ્ત્રીઓ માટે યોગ્ય શિક્ષણની જરૂરિયાત.....	૩૦

ગૃહલક્ષ્મીની પ્રતિષ્ઠા

ગાયત્રીનો છઠો અક્ષર 'રે' ગૃહલક્ષ્મીના રૂપમાં નારીના ગૌરવનો પરિચય આપે છે -

રેવે નિર્મલા નારી પૂજનીયા સનાં સદા ॥

યતો હિ સૈ લોકેડસ્મિન સાક્ષાત્ખ્રીમર્તા બુધીઃ ॥

અર્થ - નારી સદેવ નર્મદા નદી સમાન નિર્મળ છે. તે પૂજનીય છે, કેમ કે તેને દુનિયામાં સાક્ષાત્ લક્ષ્મી માનવામાં આવી છે."

જેવી રીતે નર્મદાનું પાણી હંમેશાં સ્વચ્છ રહે છે તે રીતે ઈશ્વરે નારીને સ્વભાવથી જ સ્વચ્છ અંત:કરણ આપ્યું છે. કદાચ પરિસ્થિતિના દોષોના કારણે કે દુઃખ સંગતિના પ્રભાવથી તેનામાં વિકાર પેદા થઈ આપ્યે છે, પરંતુ જે કારણોનું નિવારણ કરી દેવામાં આવે તો નારીહદય ફરીથી પોતાની શાશ્વત નિર્મળાને પ્રાપ્ત કરે છે.

નારી લક્ષ્મીનો અવતાર છે. ભગવાન મનુષે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહું છે કે જ્યાં નારીનું સન્માન થાય છે ત્યાં દેવતાઓ નિવાસ કરે છે. એટલે તે સ્થાનમાં સુખશાંતિ રહે છે. પ્રતિષ્ઠિત તેમજ સંતુષ્ટ નારી અનેક સગવડો અને સુવ્યવસ્થાઓનું ધર બની આપ્ય છે. તેની સાથે ગરીબીમાં પણ અમીરીનો આનંદ મળે છે. ધનદોલત તો નિર્જવ લક્ષ્મી છે, પરંતુ સ્ત્રી તો લક્ષ્મીની સંજ્ઞવ પ્રતિમા છે. તેના સંપૂર્ણ આદર, સહયોગ અને સંતોષનું નિરંતર ધ્યાન રાખ્યું જોઈએ.

સ્ત્રીમાં પુરુષની સરખામજી સહદ્યતા, દયા, ઉદારતા, સેવા, પરમાર્થ અને પવિત્રતાની ભાવનાઓ વધારે હોય છે. તેનું કાર્યક્રમ સંકુચિત કરીને તેને ધર સુધી સીમિત કરી દેવાના કારણે સંસારમાં સ્વાધીપણું, નિષ્ઠુરતા, છિંસા, અનીતિ અને વિલાસિતાનાં પૂર આવ્યાં છે. જે રાજુ અને સમાજની લગામ નારીઓના હાથમાં હોય તો તેમનો માતૃભાવ પોતાના સૌજન્ય અને સહદ્યતાના કારણે સુખશાંતિની સ્થાપના કરી શકે છે.

નારીનો અનંત ઉપકાર તેમજ અસાધ્યારણ સહયોગ પ્રાપ્ત કરવાના બદલામાં નરની એ પવિત્ર જવાબદારી થઈ જાય છે કે તેને સ્વાવલંબી, સુશિક્ષિત, સ્વસ્થ, પ્રસન્ન અને સંતુષ્ટ રાખવા માટે નિરંતર પ્રયત્નશીલ રહે. તેની સાથે કઠોર અથવા અપમાનજનક વ્યવહાર કરવો તે ઉચિત નથી.

નારીના સહયોગ વિના નર અપૂર્ણ રહે છે

પ્રત્યેક જીવના જીવનમાં યૌવનના ઉભરાટ સમયે એક એવો અવસર આવે છે, કે જીયારે તે ધીરેધીરે એક વાતનો અનુભવ કરવા લાગે છે કે તેની પાસે અમુક વસ્તુઓ, ગુણો તથા સ્વાભાવિક વિશેષતાઓની ખામી છે. પુરુષમાં યૌવનનો ઉભરાટ આવતાં જ તેનું પુરુષત્વ વિકસિત થાય છે તેના અંતરમનમાં કામાવેશ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તે કોઈની ઉપર આધિકાર જમાવવા માટે પ્રેમોપાસના કરવા લાગે છે. પુરુષ સહજ ભાવથી સ્ત્રીની બાબતમાં રસ લેવા લાગે છે, તેનામાં તેને કંઈક વિશેષ આકર્ષણનો અનુભવ થાય છે, તેના હાવભાવ તેને આકર્ષક લાગે છે. તેવી રીતે નારીના જીવનમાં પડ્યા પ્રણયની ગુપ્ત ઈચ્છાઓ ધીરેધીરે વિકસિત થવા લાગે છે. તેની કોમળતા, સહનશીલતા, લજ્જા વગરેના કારણે તે મનોભાવો તથા આત્મસમર્પણ માટે ઉત્સુક બને છે. તે પોતાના ભાવો દુપાવવામાં કુશળ હોય છે, પરંતુ તેનું સહજ જ્ઞાન કમશા: પ્રગટ થવા લાગે છે. નર-નારીની આ સ્વભાવગત વિશેષતાઓ છે, જે સમાજનું નિર્માણ કરે છે.

સ્ત્રી અને પુરુષ એકબીજા વિના અધૂરાં છે, અપૂર્ણ છે. જે સ્ત્રી-પુરુષ જુદાં રહેશે તો તેઓ સમાજ માટે બિનાઉપયોગી, અપરિપક્વ તથા આવિકસિત રહેશે. સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેના નિલનથી જ પરસ્પરની સ્વાભાવિક અપૂર્ણતાઓ દૂર થાય છે. જીવનસાથી પ્રાપ્ત થવાથી એકબીજાનું અધૂરાપણું દૂર થાય છે. જેવી રીતે ધન તેમજ ઝણ તાવોના

સંયોગથી વિશ્વ બને છે, તેવી રીતે સ્ત્રી અને પુરુષના સહયોગથી “મનુષ્ય” બને છે. તે પૂર્વી મનુષ્ય જ સમાજ પ્રત્યેની જવાબદારીઓ નિભાવી શકે છે.

લગ્નની ઉપયોગિતા

આધુનિક મનોવિજ્ઞાન ઈચ્છાઓને પાર કરવાનો માર્ગ દર્શાવે છે, તેમનું દમન માનસિક રોગો ઉત્પન્ન કરે છે. તેનાથી કોઈક વાર માનસિક નફુસકતા પણ આવે છે. મનુષ્યના અંતઃકરણની અનેક વાસનાઓ દબાઈને અંતઃપ્રદેશમાં છુપાઈ જાય છે. તેનાથી કોઈક સમયે કંદુંગો વ્યવહાર, ગાળો દેવાની પ્રકૃતિ, અપશબ્દોનું ઉચ્ચારણ, આત્મહીનતાની ભાવના ઉત્પન્ન થવી, યાદશક્તિ ગુમાવવી, ગાંડપણ તથા રડવું તેમજ હિસ્ટીરિયા જેવા અનેક માનસિક રોગો થાય છે. મનના વિચારોમાં એક વિચિત્ર પ્રકારનો સંઘર્ષ ચાલે છે. મનની અનેક ભાવનાઓ અવિકસિત રહે છે. માણસ ફરિયાદો કરવાની મનોવૃત્તિનો શિકાર બને છે. બીજા પ્રત્યે તે અનુદાર બને છે. બીજાઓની ખોટી ટીકા કર્યા કરે છે. જીવનમાં વધારે ઉગ્રતા, અસંતોષ તથા નારાજગી રહ્યા કરે છે. ઉગ્ર સ્વભાવનું કારણ વાસનાઓનો યોગ્ય વિકાસ તેમજ શુદ્ધિકરણ ન થવું તે છે. આ પ્રકારના જીવનને ગીતામાં નિંદાને પાત્ર માનવામાં આવ્યું છે.

પ્રત્યેક સ્ત્રી-પુરુષના જીવનમાં એક એવો સમય આવે છે કે જ્યારે તેને જીવનસાથીની શોધ કરવી પડે છે. ઊંમર, વિચાર, સ્વભાવ તથા પ્રકૃતિ અનુસાર સદગૃહસ્થી માટે યોગ્ય જીવનસાથીની વરણી કરવી જોઈએ. યોગ્ય શિક્ષણ તેમજ આધ્યાત્મિક વિકાસ પછી કરેલાં લગ્ન મનોવિજ્ઞાનિક દાખિએ યોગ્ય છે. આજીવન કૌમાર્ય અથવા બ્રહ્મચયદ મહાન છે. તેનું ફળ અસીમ છે, પરંતુ સામાન્ય સ્ત્રી, પુરુષો માટે તે સંભવ નથી. તેનાથી મનની અનેક કોમળ લાગણીઓ તેમજ ભાવનાઓનો યોગ્ય વિકાસ તથા શુદ્ધિથાઈ શકતાં નથી. વાસનાઓને

ઉચ્ચસ્તાર તેમજ ઉન્નતિ સુધી લઈ જવા માટે એક એક પગથિયું ચઢવું પડે છે. એક પગથિયા પરથી બીજા પર સીધા કૂદી જવાથી કેટલીક દીચણાઓનું દમન અવશ્ય કરશે, જેના ફળ સ્વરૂપે માનસિક રોગો થઈ શકે છે. તેથી જ કમશા: દરેક પગથિયા પર પગ મૂકીને ઉન્નત જીવન સુધી પહોંચવાનું આપણું લક્ષ્ય હોવું જોઈએ.

એક માતા અને પિતાના હદ્યમાં પેદા થયેલા જુદા જુદા સ્વરોનું ગુંજન માત્ર ભોગી જ સમજી શકે છે. બે હદ્યના મિલનમાં જે માનસિક વિકાસ સંભવ છે, તે પુસ્તકોના શુષ્ઠ વાચનથી થવો શક્ય નથી. લગ્ન એ કામવાસનાઓની તૃપ્તિનું સાધન માત્ર છે, તેવું સમજવું ભયંકર ભૂલભેદું છે. તેમાં તો બે આત્માઓના, બે વિચારોના, બે હદ્યોના અને સાથેસાથે બે શરીરના વિકાસ અને એકબીજાને સમર્પણ કરવાની પવિત્ર ભાવના રહેલી છે. લગ્નનો અર્થ બે આત્માઓનું ઔક્ય, બે હદ્યોનું અનુષ્ઠાન છે. પ્રેમ, સહાનુભૂતિ, કોમળતા તથા પવિત્ર ભાવનાઓનો વિકાસ છે. પુરુષ પ્રકૃતિ તથા સ્ત્રી પ્રકૃતિનો પૂરેપૂરો વિકાસ થાય, આપણું વ્યક્તિત્વ પૂર્ણરૂપથી ખીલી જાતે માટે આપણે અનુકૂળ વિચાર, બુદ્ધિ શિક્ષણ તથા ધર્મવાળી સહધર્મિણીની પસંદગી કરવી જોઈએ. યોગ્ય ઉભરે લગ્ન કરનારી વ્યક્તિ આગળ ઉપર સુશીલ, સરળ, મળતાવડી, સ્વસ્થ, શાંતચિત્ત, સત્યવાદી, સહાનુભૂતિવાળી, મધુરભાષી, આત્મવિશ્વાસુ તેમજ દીર્ઘજીવી જોવા મળે છે.

લગ્ન આત્મવિકાસનું મુખ્ય અંગ છે

છિદ્ર ધર્મમાં જે સોળ સંસ્કારોની વિધિ છે તેનું ધ્યેય મનુષ્યને પશુત્વથી દેવત્વ તરફ લઈ જવાનું છે. જીવનો જેમ જેમ શારીરિક વિકાસ થાય છે, તેમતેમ તેનામાં આત્મીય ભાવ પેદા થતો જાય છે. આત્મવિકાસની શરૂઆત થવા લાગે છે. જેમજેમ તે આત્મદમન કરવા લાગે છે, પોતાની જ્ઞાત પર નિયંત્રણ મુકે છે, ત્યાગ કરે છે તેમતેમ તેનામાં આત્મીયભાવનો

વધારો થાય છે. ઉંમર વધતાં તેના લગ્નસંસ્કારને પરિણામે માણસ ઉપર અનેક જવાબદારીઓ આવે છે. આત્મબાલિદાન અને દેહભાવ - વિલોપનના પાઠ અહીં શીખવા પડે છે. સમય જતાં જે સંતાનની પ્રાપ્તિ થાય છે તેની સેવા કર્યા વિના આત્મત્યાગ અને બાલિદાન સંભવ નથી. સાથેસાથે પોતાની જીવનસંગ્રહીના વ્યક્તિત્વમાં જે પોતાના વ્યક્તિત્વનું મિલન થાય છે, તે પણ આત્મોત્સર્વવિના સંભવ નથી. કોઈ વખત પોતાના જીવનસહચરના વ્યક્તિત્વમાં પોતાનું વ્યક્તિત્વ વિલીન કરવું પડે છે, હોમી પણ દેવું પડે છે, પરંતુ આ દેહભાવને જાળવી રાખવાથી શક્ય બનતું નથી. આ જીવનમાં તો ઈઞ્ચાઓના દમન તથા આત્મસંયમની પૂરેપૂરી સાધના કરવી પડે છે, કેમ કે તે સિવાય પોતાની જીવનસંગ્રહીની સાથે પૂર્ણરૂપથી ઓતપોત થઈ જવું શક્ય નથી. એટલે કે લગ્નમાં આત્મવિલીનીકરણની પરમ આવશ્યકતા છે. જે આત્મ - વિલીનીકરણ, દેહભાવનો આ ઉષ્ણે - પશુત્વને દબાવીને દેવત્વને જગ્ગાડવાનું એક સાધન છે. તેથી જ લગ્ન પશુત્વથી દેવત્વ તરફ આગળ વધવાનો એક માર્ગ છે.

ભૌતિક દાસ્તિક (ઉપરાંત આધ્યાત્મિક) જીવનના કમશઃ: વિકાસની દાસ્તિકે પણ જીવના બાલ્યાવસ્થાના સમય બાદ, લગ્ન સ્વાભાવિક રૂપે જરૂરી છે. આધ્યાત્મિક સોપાન પર આગળ વધવાની સીડી લગ્ન બંધન જ છે. બાલ્યકાળ પછી એકદમ સંન્યાસ ધર્મમાં પહોંચવું સૌને માટે સરળ તેમજ ઈઞ્ચણનીય નથી. બાલ્યાવસ્થામાં હંમેશાં ખાતાં-પીતાં, સૂતાં-જાગતાં સુખોનો ઉપભોગ જ થાય છે - ઈન્દ્રિયોની તૃપ્તિનો પ્રયત્ન જ ચાલતો રહે છે. ઈઞ્ચાઓનો નિગ્રહ નથી થતો, પરંતુ સંન્યાસમાં એકદમ તેનાથી વિપરીત તેવળ ત્યાગ જ કરવાનો હોય છે. તેથી લગ્ન એક જ એવી વર્ણણેની અવસ્થા છે, જે મનુષ્યને વૈરાગ્ય અને ભોગની બરોબર વચ્ચે રાખીને વૈરાગ્ય અને ત્યાગની સાથેસાથે, સુખોપભોગની પણ અનુભૂતિ કરાવે છે. વચ્ચેનો માર્ગ આ જીવનમાં જ સંભવ છે. રાગ-દ્રેષ્ટથી મુક્ત થઈને સુખોપભોગ કરવાનું બાલ્યાવસ્થામાં કે સંન્યાસ અવસ્થામાં પણ સંભવ નથી. તેથી જ

લગ્ન એક પવિત્ર બંધન છે. વિવાહિત જીવનને યોગ્ય રીતે નિભાવવામાં જ મજૂર્યાનું આધ્યાત્મિક કલ્યાણ છે.

સફળ લગ્નજીવન ઈશ્વર સાથેના મિલનની પૂર્વવસ્થા છે. જાપસી વગેરે સંતોષે ઈશ્વરપ્રેમ કેવો હોવો જોઈએ તેની એક કૃપ જાંખી પતિ-પત્નીના પ્રેમને માની છે. જ્યારે લૌકિક પ્રેમને નિભાવવા આટલા બલિદાનની જરૂર પડે છે, તો પછી ઈશ્વરપ્રેમ તો મસ્તકનો સોંદો છે, માથું હથેળીમાં રાખીને ચાલવાનો આ સોંદો છે. આથી લૌકિક પ્રેમ જ ઈશ્વરના સામીઘનો લાભ લેવાનો ઉચિત માર્ગ બતાવે છે. શાસ્ત્રકારોની દાખિએ વિવાહિત જીવન પવિત્ર જીવન છે. તેતારીયોપનિષદ્ધમાં તો “પ્રજ્ઞતંતુ મા વ્યવસ્થેત્તસી:” એવો આદેશ છે. આથી જ્યાં પવિત્ર જીવન છે ત્યાં પાપમય આચરણ કર્યાંથી થઈ શકે ? તો પણ બ્રહ્મજ્ઞાનને જ્ઞાનનારા સત્યકામ જાબાલ અને “રક્ષ્ય મુનિ જેવા બ્રહ્મજ્ઞાનીઓને પણ લગ્ન કરેલા જોઈને તેનાથી પણ લગ્નજીવનની પવિત્રતાનું પ્રતિપાદન થાય છે. કેવળ આત્મસંયમ હોવા કે ન હોવા માત્રથી લગ્નજીવન પવિત્ર કે અપવિત્ર બની જાય છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પણ કહું છે, “ધર્માં વિરલો ભૂતેષુ કામોકરિમે ભરતર્થભ ” એટલે કે પ્રાણીઓમાં રહેલ ધર્મસંગત કામ હું છું. ઝગવેનું વચ્ચન છે -

સમાની વ આકૃતિઃ સમાના હદ્યાનિ વ:
“સમાનમસ્તુ વો મનો પથા વ: સુસાહસતિ ।”

અર્થ - “અમારું આચરણ સમાન હો, અમારું હદ્ય સમાન હો, અમારું મન સમાન હો અને અમે એકબીજાની સહાયતા માટે સદા તત્પર રહીએ.” જે આપણે આપણા જીવનસાથીની સાથે એકાત્મતા અને અભિનાતાનો અનુભવ ન કરી શકીએ તો વેદોમાં વર્ણવેલી સમાજ સાથેની આટલી અભિનાતા થઈ શકવી એ તો ઘણી દૂરની વાત છે. આ દાખિથી પણ વિચાર કરીએ તો લગ્નબંધન ઉત્કૃષ્ટ સામાજિક તથા

આધ્યાત્મિક જીવન સંપન્ન કરવા માટેનું ઉત્તમ શિક્ષણ - સ્થળ છે.
લગ્ન આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે સુઅવસર પ્રદાન કરે છે.

લગ્નજીવન ઘણાઓ માટે હુઃખમય જોવા મળે છે, પરંતુ તેનું કારણ કેવળ આત્મસંયમ અને પુરુષાર્થની ભોગ છે. મુશ્કેલીઓ કેવળ આપણા પુરુષાર્થ તથા ચરિત્ર સંબંધી ક્ષતિઓ તરફ જ સંકેત કરે છે અને જ્ઞાને આપણને તેના પર વિજ્ઞય પ્રાપ્ત કરવા પડકાર ફર્જ છે. જે લોકો ભાગેઠું મનોવૃત્તિને લીધે લગ્નબંધનથી દૂર રહે છે, તેઓ હુઃખ અને મુશ્કેલીઓથી ભલે બચી જાય, પરંતુ મુશ્કેલીઓથી દૂર જ ભાગતું તે જીવનનું લક્ષ્ય નથી. એનાથી ઉદ્દેશ્ય સિદ્ધ નથી થતો. જીવનનું લક્ષ્ય છે પોતાની આત્મશક્તિ વધારવી અને મુશ્કેલીઓને જન્મ આપનારી સ્વાભાવગત તથા પુરુષાર્થ બાબતની ખામીઓ દૂર કરવી કે જેમના લીધે મુશ્કેલીઓનો ભાસ થાય છે. લગ્નજીવનની ઉપેક્ષા કરીને તથા પોતાના ચરિત્રાની ખામીઓ સંબંધી જ્ઞાનથી અપરિચિત રહીને પૂર્ણ આનંદ ભોગવવાનો દાવો કરવો તે બ્રહ્મ માત્ર છે. પૂર્ણ આનંદ તો પૂર્ણ રીતે પુરુષાર્થી તથા દોષમુક્ત થયા પછી જ પ્રાપ્ત થાય છે. આથી જેના જીવનમાં કોઈ દોષ નથી અને જે પૂર્ણ પુરુષાર્થી છે, તેઓ જ ફક્ત આ વિવાહિત જીવનરૂપી વચ્ચેની સીડીની ઉપેક્ષા કરવા માટેના અધિકારી છે, કારણ કે તેમને વિવાહિત જીવનનું ફળ - આત્મવિજ્ઞય પહેલાંથી જ મળેલું હોય છે.

મનુષ્યે વિકાસકાળમાં જે સર્વોત્તમ તાત્ત્વનો વિકાસ કર્યો છે તે માતા-પિતાનું હૃદય જ છે. તેમાં જે સુકોમળતાનો ભાવ રહેલો છે, તે મનુષ્યને દેવતા જોવો બનાવી શકે છે. આ કારણથી જ મનુષ્ય આ હિંસક જગતમાં સર્વોપરી સુશોભિત થઈ રહ્યો છે. આવા પ્રેમપૂર્ણ હૃદયને મેળવવા માટે લગ્ન જ દ્વાર ખોલે છે.

આપણું લગ્નજીવન કેવી રીતે સુખી થઈ શકે ?

લગ્નને આત્મવિકાસ તેમજ ચરિત્ર વિકાસનું એક મોટું સાધન માનવામાં આવ્યું છે. આપણી જીવનયાત્રામાં લગ્ન એક અગત્યનું પરિવર્તન તેમજ વળાંક હોય છે. એમાં કોઈ શંકા નથી. તે માટે તેને પૂરી રીતે સફળ અને સુખી બનાવવું હોય તો તે સંબંધી પૂરી જ્ઞાનકારી પહેલેથી જ પ્રાપ્ત કરી લેવી તે આપણું કર્તવ્ય છે. અફસોસ છે કે આજકાલ અનેક યુવક-યુવતીઓ આ નિયમ પર ધ્યાન ન આપતાં જ્ઞાનિક આવેશમાં આવીને અથવા ઉપરની ટાપટીપ જોઈને લગ્નસૂત્રમાં બંધાઈ જાય છે, જેનું અંતિમ પરિજ્ઞામ સ્વાભાવિક રીતે હુદાયક હોય છે.

સફળ લગ્નજીવન મનુષ્યના સુખનો એક આધારસત્તંભ છે. જો સાચો દાંપત્યપ્રેમ હોય તો તે માત્ર બંનેના અંતરાત્માનો જ વિકાસ નથી કરતો, પરંતુ તેમાં રહેલી અમૂલ્ય ભાવનાઓની સિદ્ધિનું કારણ હોય છે, જેનો પતિ - પત્ની પરસ્પર અનુભવ કરે છે. હકીકતમાં સાચા દાંપત્યપ્રેમનો આધાર જ સુખી લગ્નજીવન છે. હવે આપણે એ વિચારીએ કે આ સુખી દાંપત્ય જીવનનું મૂળ તાત્ત્વ શું છે ? સાચું તો એ છે કે લગ્નજીવનના આનંદનો કોઈ નિશ્ચિત માપદંડ નથી કે ન તો એવો કોઈ સ્પષ્ટ નિયમ છે કે જે પ્રમાણે આ અત્યંત કલાપૂર્ણ ક્ષેત્રમાં માનવીય સંબંધોનું નિયંત્રણ થતું હોય. અનેક સ્ત્રી-પુરુષો એવા જીવનમાં પણ સુખી રહેતાં હોય છે કે જે અન્ય સ્ત્રી-પુરુષો માટે હુદાય અને નિરસાહનું કારણ બની જાય છે. કેટલાંક દંપતી સંતાન ન હોવાના કારણે હુદાય છે, તો કોઈ વગર સંતાને પૂર્ણ સુખી છે, કોઈ પોતાની ગરીબાઈમાં સુખી છે, તો કોઈના હુદાય કારણ તેમની આર્થિક સ્થિતિ છે. શારીરિક પ્રતિકુળતા એક દંપતીના હુદાય કારણ છે, એ જ બીજાના સારા સહયોગનો આધાર હોય છે. એવી અનેક બાબતો છે, જેને લગ્નજીવનની શરૂઆતમાં કોઈ મહત્વ આપવામાં આવતું નથી, પરંતુ સમય જતાં તે જ સુખ કે હુદાય નું

કારણ બની જાય છે. અનેક દંપતી આરંભમાં બધી રીતે સુખી હોય છે. પાછળથી હુઃખી રહેતાં જાણાય છે, કેમ કે મનુષ્યનો માનસિક તેમજ આધ્યાત્મિક વિકાસ જુદા જુદા સંઝોગોને લઈને થાય છે.

ઉપરોક્ત બાબતો હોવા છતાં પડા સુખી લગ્નજીવનની થોડી પાયાની આવશ્યકતાઓ છે, જે આ પ્રમાણે છે : લગ્નબંધનમાં બંધાતા બંને સાથીદારોમાં એકબીજાના આત્મસંન્માન માટે નક્કર વિવેકબુદ્ધિ, માનસિક પરિપક્વતા, શારીરિક સ્વાસ્થ્ય, દાઢિકોણમાં મનોવૈજ્ઞાનિક સ્વતંત્રતા, પ્રેમકળા તથા જાતીય જ્ઞાન, કૌદુર્બિક જવાબદારીની પરિપક્વ ભાવના, સમય સંઝોગો પ્રમાણે આચરણ કરવાની યોગ્યતા, કાલ્પનિક આદર્શોથી મુક્તિ, વિશાળ તેમજ ઉદાર માનવીય પ્રવૃત્તિ તથા સહયોગના આધાર પર આગળ વધવા, હુઃખ સહન કરવા અને જીવન-સુખમાં સહભાગી થવાની ક્ષમતા વગેરે. આ જ રોજબરોજની લગ્નજીવનની સમસ્યાઓને સફળતાપૂર્વક ઉકેલવાનો મૂળ મંત્ર છે. પોતાના લગ્નસાથીની પરિસ્થિતિ સાથે પૂરી આત્મીયતા તેમજ તેને હંમેશાં પ્રોત્સાહિત કરતા રહેવાની તત્પરતા, દાખ્યતાજીવનની નજીવી બાબતોને સહજમાં જ ઉકેલી નાખે છે. વધુમાં જે શિક્ષણની સમાનતા હોય તેમજ બંને સમાજ માટે ઉપયોગી કામધંધામાં પડા સમાન હોય, તો સોનામાં સુગંધ ભલે છે. અંતમાં થોડીધણી આર્થિક સ્વતંત્રતા તેમજ ધાર્મિક અને સામાજિક સમાન વિચારસરણી જેવા સદ્ગુણો ધરાવતાં હોય તો તે લગ્નજીવનને સુખ બનાવવામાં ભારે સહાયક બને છે.

ઘણી ઓછી વ્યક્તિઓ છે, જે ઉપરોક્ત આદર્શ સાધનોની સાથે લગ્નજીવનમાં પ્રવેશ કરે છે. આ જ કારણથી જીવનમાં આપણે અનેક કઝોડાં નિર્દ્દયી પુરુષ અને અબળા સ્ત્રી, કોઈ બલાદુર સ્ત્રી અને નપુંસક પુરુષ, કોઈ સ્વતંત્ર સાહસિક પુરુષ અને કાયર તેમજ મૂર્ખ સ્ત્રી, કોઈ સ્વસ્થ અને ભારે શરીર ધરાવતી સ્ત્રી અને સૂક્લકર્ડી પુસ્તકિયા કિડા જેવો પુરુષ, કોઈ બાળકી અને વૃદ્ધ પુરુષ, કોઈ અશિક્ષિત અને ગમાર

સ્ત્રી અને શિક્ષિત પુરુષ, કોઈ સુંદર પુવક અને કદરૂપી સ્ત્રી અને સુંદર સ્ત્રી અને કદરૂપા પુરુષ તરીકે જોવા મળે છે. પારિણામે લગ્નજીવન ભારરૂપ અને હુદ્ધિ જોવા મળે છે.

હવે આપણો જો લગ્નની અસફળતાનાં કારણો પર થોડો વિચાર કરીએ તો જોવા મળશે કે કઝોડાં લગ્ન ન હોવા છતાં પણ જાતીય વિજ્ઞાન અને પ્રેમકળાની અભિનાતા લગ્નજીવન અસફળ થવાનું એક મુખ્ય કારણ છે. જીવનની શરૂઆતમાં જ આપણને બોલતાં ચાલતાં, નમસ્કાર કરતાં તેમજ યોગ્ય રીતે કપડાં પહેરવાનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. આપણા અત્યાસની સાથે રમતગમત, લોકો સાથે હળવા-મળવાનું તથા અન્ય સામાજિક શિષ્ટાચારોનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. કમાઈને આપણે ભરણપોષણ કરી શકીએ તે માટે થોડા ઉધોગોનું શિક્ષણ આપવાને આપવામાં આવે છે, પરંતુ ભાગ્યે જ કોઈ એવાં પુરુષ અથવા સ્ત્રી હશે કે તેમને કોઈ કુશળ શિક્ષક છારા આ પ્રકારનું શિક્ષણ અપાયું હોય કે તેના વડે તે એક સફળ પ્રેમી, આદર્શ પતિ અથવા પત્ની બની શકે.

આપણા કહેવાતા આધુનિક જીવનનો અભિશાપ એ છે કે બીજાસુખ વર્ણનથી ભરેલી નવલકથાઓ, કામ ઉત્પન્ન કરનારાં ચિંતો અને લેખોથી ભરેલા સમાચારપત્રો તથા લંપટા પૂર્ણ દશ્યોથી ભજવાતાં નાટકો તથા ચલાચિત્રોની પ્રબળ ધારામાં તણાઈ જઈને આપણે આપણા નવજીવાનોના મગજ અનેક ખોટી ધારણાઓથી ભરી દઈએ છીએ, એટલું જ નહિ, તેમની સામાન્ય અને સ્વાભાવિક કામવૃત્તિને ખરાબ રીતે ઉત્સેચિત તેમજ વિકૃત પણ બનાવી દઈએ છીએ. જ્યાં એક બાજુ આપણે આપણા જ હાથે આટલા ઉત્સેચિત વાતાવરણની દુનિયા બનાવીએ છીએ, ત્યાં બીજી બાજુ જાતીય જ્ઞાન ઉપર એક ગુપ્ત અને અપવિત્રતાનો જૂઠો પડદો પાડી દઈને આપણાં બાળકોને જીવનની આ અમૂલ્ય જ્ઞાનકારીથી વંચિત રાખીએ છીએ. જે સમયે છોકરીને તે વિશ્વાસ આપવામાં આવે કે તેના જીવનનું એક માત્ર ધ્યેય લગ્નને સફળ બનાવવાનું તથા એક સુંદર ઘર વસાવવાનું

છે. તેને કામવુતી અને ગભર્ડિયાન બાબતે અત્યંત ઉપયોગી માહિતીથી વાંચિત રાખવામાં આવે છે. લગ્નજીવનને સફળ બનાવવા માટે આ અશાનને દૂર કરવાનું ધ્યાન જરૂરી છે.

લગ્નજીવનમાં નિરાશા ઉત્પન્ન થવાનું બીજું મુખ્ય કારણ સ્ત્રી અને પુરુષની વચ્ચે પ્રભુતા અને શાશ્વતપણ માટેની પ્રતિસ્પદ્ધ છે. આ વિરોધીભાવ આજકાલ આપણે બહુ જ સ્પષ્ટ રૂપે ખાસ કરીને શિક્ષિત દંપતીઓમાં જોઈ શકીએ છીએ. કેટલેક અંશે આપણે તેને એ આંદોલનોની જ એક શાખા પણ કહી શકીએ છીએ કે જે આધુનિક શિક્ષિત નારી આજના શક્તિશાળી પુરુષની નિરંકુશતાની વિરુદ્ધ ચલાવી રહી છે. વ્યક્તિવાદી સમાજનાં ધંધાકીય કાર્યોમાં એક જીવનસાથીની શક્તિના રૂપમાં બરાબરીને આપણે ગમે તે મહત્વ આપી શકીએ. પરંતુ પ્રેમ અને લગ્નજીવન માટે તો સ્પર્ધાત્મક મૃત્યુ સમાન છે અથવા તેને દરિયામાં છુપાયેલી શિલા કહી શકીએ જેની સાથે અથડાઈને અનેક લગ્નજીવન રોળાઈ ગયાં છે.

લોકો તેને એક મનોવૈજ્ઞાનિક આદેશની રીતે ગ્રહણ કરે કે જે કોઈ વ્યક્તિએ પોતાના સ્ત્રી અથવા પુરુષ જીવનસાથી પર પ્રભુત્વ જમાવવાની દર્શા કરી તથા તેની નિંદા કરી કે તેના આત્મસંભાનને ઘક્કો પહોંચાડ્યો, તેણે હંમેશાને માટે પોતાના લગ્નજીવનના આનંદ પર કઠોર આધ્યાત્મ કર્યો છે.

વાસ્તવમાં લોકોનું લગ્નજીવન ત્યારે વધારે સફળ થાય કે જ્યારે દંપતી બાબુ આકર્ષણ અને સુંદરતા પર આધારિત પ્રેમની વાત ઓછી વિચારે તથા પોતાની આર્થિક પરિસ્થિતિ, સંતાન પાલનના સિદ્ધાંત, નવરાશના સમયનો પરિવાર માટે સદ્ગુપ્યોગ, એકબીજાની ભાવનાઓનો પૂરો ખ્યાલ, સાથે મળીને જવાબદારી ઉપાડવાની યોગ્યતા વગેરે આવશ્યક વિષયો પર ગંભીરતાથી વિચાર કરીને પોતાની જીવનનૌકાને કુશળતાથી ચલાવે. કેટલી વિચિત્ર વાત છે કે કોઈ માણસ

વેપાર કે ભાગીદારીમાં એટલા માટે જ સામેલ થવા લલચાઈ જિઠે છે કે તે વ્યવસાયના કાર્યાલયની ખુરસી તેમજ મેજ તેને બહુ પસંદ છે, તો લોકો તેને બેવકૂફ બનાવશે, પરંતુ તે જ માણસ જો કોઈ છોકરીની સાથે કેવળ એટલા માટે જ લગ્ન કરે કે તે દેખાવમાં સુંદર છે, નૃત્ય સારં કરે છે તથા પાર્ટીઓમાં જવાની શોખીન છે, તો તેના મિત્રો તેને શાબાશી આપતાં થાકતા નથી. આવા ગુણો તેમજ બાબ્ય સુંદરતા અને આકર્ષણ પર આધારિત પ્રેમ બિલકુલ અસ્થિર રહે છે. ઉમરની સાથે સાથે યૌવન ઢળતાં આવો પ્રેમ ખતમ થઈ જાય છે. પ્રેમનું સાચું બંધન તો આંતરિક સૌદર્ય પર અવલંબિત છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં કોઈ ને કોઈ ગુણ અવશ્ય હોય છે. દંપતીએ એકબીજાના વિશિષ્ટ ગુણો અને આંતરિક સુંદરતા શોખી કાઢીને પ્રેમપૂર્વક જીવનનિર્વાહ કરવો જોઈએ. હા, લગ્નબંધનમાં જોડતાં પહેલાં એ વાતનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે સ્ત્રીપુરુષ બંને એકબીજાની દાઢિએ યોગ્ય છે કે કેમ? શરૂઆતની નાની સરખી ભૂલ, ઉતાવળ કે અસાવધાની સમગ્ર લગ્નજીવનને દુઃખદ બનાવે છે.

અતમાં આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે લગ્નજીવનને સુખમય બનાવવાનો સૌથી સુંદર નિયમ એ છે કે લગ્ન કરતાં પહેલાં પોતાના સાથીને સારી રીતે સમજ લેવો, તેમજ લગ્ન પછી તેને જેવો હોય તેવો સ્વીકારી લેવો. આદર્શ કલ્યાનાઓનો ત્યાગ કરીને તેનો સંતોષપૂર્વક પ્રસંગતા સાથે ઉતામમાં ઉતામ ઉપયોગ કરવો.

લગ્નજીવનની જવાબદારી

સાંસારિક કાર્યોમાં લગ્ન સૌથી વધારે જવાબદારીનું કાર્ય છે. લગ્નજીવનમાં પ્રવૃત્ત થતાં પહેલાં જેટલું બને તેટલું વધારે સમજ-વિચારીને નિર્ણય કરવો અતિ ઉતામ છે. આજકાલ દરેક રીતે સંતુષ્ટ, સંતુલિત તથા સુખી લગ્નજોડાં ધ્રુવાં જ ઓછાં દેખાય છે. તેનું કારણ એ હોય છે કે મોટાભાગના લોકો અજ્ઞાનમાં અથવા આવેશમાં

લગ્નસંબંધ કરી નાખે છે. આજકાલના અનેક નવયુવકો લગ્ન પહેલાં પોતાની પત્નીના વિષયમાં સિનેમાની પ્રેમલીલા જેવી સુભકુર કલ્પનાઓ કરીને ગગનવિહાર કરતા હોય છે. તેમને લગ્નજીવનમાં ભારે નિરાશાનો સામનો કરવો પડે છે. પદ્ધિમના દેશોમાં છૂટાછેડાની સંઘા દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે, તેનું આ જ કારણ છે.

આવી મનોવૃત્તિ ધરાવતો શિક્ષિત યુવક જ્યારે લગ્ન કરે છે ત્યારે તેના મનમાં પોતાની પત્નીનું એક આદર્શરૂપ ઉપસ્થિત રહે છે. તે તેને પુષ્પ જેવી કોમળ, ચંદ્રમા જેવી સુંદર, વિદ્યામાં ચતુર, સંગીત-જૂત્યકળામાં નિપુણ, દરેક રીતે સરળ અને મીઠા સ્વભાવની હોવાની કલ્પનાઓ કરે છે. તે સિનેમામાં કામ કરતી નર્તકીઓને જોઈને એક એવો આદર્શ મનમાં બનાવી લે છે, જે ક્યારેય પૂર્ણ થતો નથી. તે મોટી આશાઓ, સ્વખાના મહેલ, કપોળ -કલ્પનાઓ, રોમાંસ તથા મનોરંજનની આશાઓ સાથે લગ્નજીવનમાં પ્રવેશ કરે છે. માનસશાસ્ત્રનો એ અચળ નિયમ છે કે દૂરથી સ્ત્રીને પુરુષ અને પુસ્તને સ્ત્રી આકર્ષક જણાય છે. લગ્નના કેટલાક માસ એક પ્રકારના ઉન્માદમાં પસાર થઈ જાય છે. ત્યારબાદ તેમનાં મન આકળાવા લાગે છે. પુરુષ સ્વભાવે નવીનતાનો ઉપાસક છે. નજીક રહેલી વસ્તુ તેને જૂની, નીરસ તથા આકર્ષણ વગરની ફીકી લાગવા માંડે છે. આ જ દાંપત્યજીવનના અસંતોષનું કારણ છે. જેના કારણે છૂટાછેડા જેવી અપ્રિય વાતો બને છે. આ વૃત્તિઓ સામે સંધર્ષ કરીને તેના પર વિજય મેળવવો આવશ્યક છે.

લગ્ન પહેલાં સ્ત્રીને પુરુષ તથા પુસ્તને સ્ત્રી જોઈ લેવાની, પસંદ કરવાની, બીજાની સલાહ લેવાની, જો શક્ય હોય તો કસોટી કરવાની દરેક પ્રકારની સર્તકતા તથા દૂરદર્શિતાનો ઉપયોગ કરવાની તક હોય છે. વરકન્યાએ ખોટી શરમનો ત્યાગ કરી એકબીજાના ગુણ, કર્મ તથા સ્વભાવની જાણકારી મેળવી લેવી જોઈએ. દરેક રીતે સમેવતિયા ન હોય તો પરસ્પર તેનું સંતુલન કરવાનું હોય છે. એકસરખી જ સચિવાળી

બંને વ્યક્તિ સરળતાથી જીવન વ્યતીત કરી શકે છે. એક શિક્ષિત અને બીજી આશિક્ષિત હોવાના કારણે અનેકવાર દંદિકોણમાં બિનાતા તેમજ કડવાશ ઉત્પન્ન થઈ દાંપત્યજીવનના માધ્યમને નાચ કરી દે છે. એટલે જ વરકન્યાએ આરંભમાં જ ઘણી સાવધાની તેમજ સતર્કતા રાખવાની જરૂર છે.

પોતાના સાથીનું શરીર, વિચારસરહી તથા સ્વભાવની માહિતી પ્રાપ્ત કરો. તે નીરસ પ્રકૃતિ ધરાવે છે કે ટીખળી? તે ગંભીર અભ્યાસી છે કે કાયમ ઉત્પાદન કરનાર અથવા તીવ્ર ભાવનાઓમાં ખેંચાઈ જવાના સ્વભાવવાળો છે? તે ઉદાર છે કે સંકુચિત, જિદ્દી, નિશ્ચયી, પુરુષાથી, ધમંતી કે સ્ફુર્તિવાળો? તે કોઈપણ કાર્યને ખંતથી કરવાવાળો છે કે વચ્ચેથી છોડી દઈને ભાગવામાં પારંગત છે? પ્રેમની ભાબતમાં તેના વિચાર કેવા છે? તેની આર્થિક સ્થિતિ તેમજ જરૂરિયાતો કેવી છે? આ તથા આ પ્રકારના બીજા અનેક પ્રશ્નો પર લગ્ન પૂર્વ ખૂબ ખાત્રી કરી સંભાળ વિચાર-વિનિમય કરવો અત્યંત આવશ્યક છે.

જવાબદારીઓનો નિભાવ

લગ્ન પછી વ્યક્તિ પર એક મોટી જવાબદારી આવી જાય છે. પતિને પત્નીના સ્વાસ્થ્ય, આરામ, માનસિક તેમજ શારીરિક સુખનું ધ્યાન રાખવાનું હોય છે, તેમ જ પત્નીએ પતિનાં કાર્યો, ધંધો, ભોજન, મનોરંજન, બાળકોની સંભાળ, ધરની વ્યવસ્થા વગેરેમાં પોતાની જુદી જુદી જવાબદારીઓ નિભાવવાની હોય છે. પતિનું કાર્યક્ષેત્ર ખાસ કરીને ધરની બહારનું સંધર્ભભરેલું કાર્યસ્થળ છે, જ્યાં તેણે આજ્ઞાવેકા મેળવવાના હેતુથી કઠોર પરિશ્રમ કરવો પડે છેકાર્યદક્ષતા તેમજ કુશળતા મદર્શિત કરવી પડે છે. તેની જવાબદારીઓ વિશેષ છે, કેમ કે તેને રોજ કમાવવાનું કાર્ય ઉત્સાહથી કરવાનું હોય છે. પત્ની પોતાની ધરવ્યવસ્થા, કોમળ સહાનુભૂતિપૂર્ણ વ્યવહાર તથા સૌંદર્યથી ધરને સ્વર્ગ બનાવે છે.

આપણે લગ્નજીવનમાં પોતાની જવાબદારી નિભાવવાની છે. જીવનસાથીની નિર્બંહતાઓને સહાતુભૂતિપૂર્વક અને વિવેકથી દૂર કરવાની છે, તેની જગ્યાએ ઉત્તમ ગુણોનો સમાવેશ કરવાનો છે. આપણે દરેક પ્રકારના અસંતોષને દૂર કરીશું, પરસ્પર એકબીજાના દાખિકોણને સમજ્યું, એકબીજા પ્રત્યેની ગેરસમજને આગળ વધવા નહીં દઈએ એમ માનીને દાંપત્યજીવનમાં પ્રવેશ કરવો હિતાવહ છે. આવી રીતે સમજાવવાની ભાવના સુખમય દાંપત્યજીવનનો મૂળમંત્ર છે.

ક્યાં પતિ-પત્ની અથડતાં નથી? વિચારોમાં મતભેદ ક્યાં નથી? એકસરખો સમાન સ્વભાવ ક્યાં જોવા મળે છે? એવા કોણ છે, જેનામાં કમજોરી, દુર્ગુણ, શારીરિક કે માનસિક દુર્બંહતાઓ નથી? તેમ છીતાંયે એકબીજાની દુર્બંહતાઓ અંગે કાજિયો કરશો તો થોડા જ સમયમાં અસંતોષ રૂપી મહા ભયંકર રાખસ તમારા લગ્નજીવનને કડવું બનાવી દેશે. આપનું સૌંદર્ય અને પ્રેમ તરસું મન એક સ્ત્રીની સુંદરતા છોડી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, દશમી એમ ક્યાં સુધી અથડાતું - ભટકાતું કરશે? મનની લગામ ઢીલી ન થવા દેશો. પોતાના જીવનસાથીમાં જ સરળતા, સૌંદર્ય, કુશળતા, ચતુરતા, માધુર્ય વગેરે શોધી તેની અપૂર્વતાને પૂર્ણ બનાવો. અભજ્ઞ હોય તો ભજ્ઞાવો. પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, વાતાવરો, નવલકથાઓનું જ્ઞાન આપો. જે સ્વાસ્થ્ય ખરાબ હોય તો સ્વાસ્થ્યનું રક્ષણ વ્યાપામ, પૌંદિક ભોજન તથા ખોટી ચિંતા દૂર કરીને કરો. તેને સુંદર બનાવો, પરંતુ તેનો ત્યાગ કરવાનો વિચાર કોઈ પણ કાળે મનમાં ના લાવશો. ત્યાગ કરવાની વાત વિચારવી, એકબીજાને મદદ ન કરવી, પત્નીના શીલ સૌંદર્યમાં વધારો ન કરવો, એ વિદ્યા ન આપવી એ પતિને માટે શરમજનક વાત છે.

એક વિદ્વાને સુખી લગ્નજીવનની ચાવી આ શબ્દોમાં ભરી દીધી છે. તેઓ કહે છે, “જેવી રીતે માણી બગીચાનું ધ્યાન નથી રાખતો

ત્યાં ધારસ - નીરામકા ઊગી નીકળે છે, કંટાળાં જાંખરાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તે જ રીતે જો પતિ-પત્ની દાંપત્યપ્રેમનું જાગરૂકતા રાખી ધ્યાનપૂર્વક રક્ષણ નથી કરતાં તો તે કડવા ભાવો (મનની મહિનતા, ઈધરી, ઊચનીયનો ભાવ, શિક્ષા-અશિક્ષા, શંકા, ગેરસમજ, અસંતોષ, અહંકાર)માં પરિષ્ઠમે છે. દરેક કાર્ય આળસ, નીરસતા, રોગ પર પુરુષ અથવા પરસ્પરીની ઈધરીના રૂપમાં દાંપત્યસુખને તુકસાન પહોંચાડવાનો પડકાર ફેરે છે.

બે સોનેરી સૂત્ર

આસ્થિતિ પર વિજય મેળવવાના બે માર્ગ છે - પ્રથમ માર્ગ દાંપત્ય-જીવનનો સાચો સાર છે, જેમાં દઢ પ્રતિજ્ઞા લેવાની અને તેને નિભાવવાની છે કે અમે પતિ-પત્ની એકબીજાનો ત્યાગ નહિ કરીએ અમે બંને પ્રેમ, સહાનુભૂતિ, ત્યાગ, શીલ, આદાન-પ્રદાન તથા સહાયતાના તૂટેલા તારને સાંખી લઈશું. અમે વિશ્વાસ, આશા, સહિષ્ણુતા, અવલંબન તથા ઉપયોગિતાની તૂટેલી દીવાલના પત્યેક ભાગનું નિયમિત પ્રયત્ન અને ભક્તિથી સમારકામ કરીશું. એકબીજાની માર્ગી માગવા, સુમેળ અને સમજૂતી કરવા માટે હંમેશાં આગળ રહીશું.

બીજો ઉપાય છે - પતિ પત્નીની એકબીજા પત્યેની અનન્ય ભાવના. પતિ-પત્ની એકબીજાના અસ્તિત્વમાં સમાઈ જાય, અધીનતાની ભાવના છોડીને સમભાવની પૂજા કરે, લગ્નનો આધ્યાત્મિક અભિગમ બે આત્માઓનો શારીરિક, માનસિક અને આત્મીય સંબંધ છે. તેમાં બે આત્માઓ એવા ભળી જાય છે કે આ પાર્થિવ જીવન તથા દેવલોકમાં પણ સાથે જોડાયેલા રહે છે. આ મિલન બંને મસ્તકો, બંને હદ્દય, બંને આત્માઓ તથા સાથે સાથે બંને શરીરનું એકબીજામાં ભળી જવાનું છે. જ્યાં સુધી તેઓ એકબીજામાં નથી ભળી જતાં ત્યાં સુધી લગ્નજીવનમાં આનંદ નથી આવતો. વિવાહિત જોડામાં પરસ્પર આવો વિશ્વાસ અને

પ્રતીતિ હોવાં જરૂરી છે કે જે બે હદ્યોને જોડિને એક કરે છે, જ્યારે બંને હદ્ય એકબીજા માટે આત્મસર્વપણ કરે છે ત્યારે કોઈ પણ ગ્રીઝ વ્યક્તિ તેઓમાં વિક્ષેપ પાડવામાં અસમર્થ બને છે. કેવળ આ રીતે તેમનામાં આધ્યાત્મિક દાંપત્યપ્રેમ શક્ય બને છે, જેને સમજવો તે વ્યક્તિઓ માટે અધરો છે, જેઓ પોતાના અનુભવથી આ પ્રેમ અને સમજૂતીની આ પરસ્પરની જવાબદારી તથા સંઘાનને, આસક્તિ તથા આત્મસંતોષને માનવ તથા દિવ્ય પ્રેરણાઓના આશ્રયજનક સંયોગને કે જેનું નામ સાચાં લગ્ન છે, એને સમજું શક્તા નથી.

ગૃહસ્થજીવનની સર્જણતા

શાસ્ત્રોમાં કહું છે કે - “ન ગૃહમિત્યાદુ ગૃહિણી ગૃહ મુચ્યતે” ધરને ધર નથી કહેવાતું, પરંતુ ગૃહિણીને જ ધર કહેવામાં આવે છે અને કહેવત છે, ‘ધર્મપત્ની વગરનું ધર ભૂતનો અડો’ હોવાની લોકોની અને શાસ્ત્રોની વાતનું સમર્થન વ્યવહાર મારફતે થાય છે.

મનુષ્યજીવનનો આધાર પ્રેમ છે. જ્યાં પ્રેમ છે ત્યાં સ્વર્ગ છે, સુખ છે. જે ધરમાં પ્રેમ નથી ત્યાં રહેવાની ઈચ્છા થતી નથી. તેમજ જ્ઞાનિક રોકાવાની પણ આકંશા રહેતી નથી. પ્રેમમાં એક આકર્ષણ છે, એક ઘેંચાળ છે.

જ્યાં સુધી મનુષ્ય પોતાની જ વાત વિચારે છે, ત્યાં સુધી તેને ક્યાંયુથી પણ આકર્ષણ પ્રાપ્ત થતું નથી. આકર્ષણ તથા રાગનો તેને તે વખતે જ અનુભવ થાય છે, જ્યારે તે પોતાને ભૂલીને બીજા માટે પોતાનો ત્યાગ કરી દે છે, જ્યારે સ્વાર્થને ભૂલીને પરમ સ્વાર્થ- પરમાર્થનું શરક્ષ લે છે.

કઈ વ્યક્તિ જાણી જોઈને હુઃખ તરફ જાય છે ? મુશ્કેલીઓને પોતાના પાથે લે છે ? જીવનનો કમ જ છે કે સુખની તરફ આગળ વધતું, શાંતિની શોધમાં જરૂર, પરંતુ પોતાના સુખની ચિંતા જોડિને જ્યાં સુધી બીજાના સુખની ચિંતા થવા ન લાગે ત્યાં સુધી સુખ નશક

આવતું નથી. એટલે જ આપણો કહીએ છીએ કે બીજાઓ માટે ત્યાગ કરવો એ જ માનવધર્મ છે. બીજાઓ સુખી થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી એ જ પોતાના માટે સુખ મેળવવાનો રાજમાર્ગ તૈયાર કરવા બરાબર છે, આ પ્રવૃત્તિની જનેતા ગૃહસ્થજીવન છે. તે એવી પાઠશાળા છે, જ્યાં એક હાથે આપવાનું અને બીજા હાથે મેળવવાનું તાત્કાલિક શિક્ષણ મળે છે.

લગ્નજીવન માટે સ્ત્રીને પારક ધેરથી લાવવામાં આવે છે અને આપણું ધર તેમજ તાણકુંચી તેને સોંપીને નિરાંતનો દમ અનુભવીએ છે. તેને ધરની માલિકી સોંપી દેવાથી જ માનવના સુખની શરૂઆત થાય છે. ત્યાર પછી પુરુષનો બધો કારભાર પોતાના માટે થવાને બદલે પત્ની માટે હોય છે, જે પોતાની ન હતી, પરંતુ તેના માટે બધું જ સમર્પણ કરી દેવામાં આવ્યું. ધેર લાવેલી સ્ત્રીને સુખી કરવી એ જ પુરુષનું કર્તવ્ય બની આય છે. તેનું પરિણામ એ આવે છે કે તે આવેલી સ્ત્રી પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પિત કરી દે છે. સ્વયં દુઃખ સહન કરીને પણ પુરુષને સુખી જોવા દઈએ છે. પોતે ભૂખી રહીને પણ પુરુષને તુખા કરી દેવા દઈએ છે. આ એકબીજા પ્રત્યેનું આત્મસમર્પણ જ ગૃહસ્થજીવનને સુખી બનાવવાની ચાવી છે.

પરંતુ ધૂળમાં મળી જાય છે જ્યારે એકબીજા માટે ત્યાગની ભાવના સમાપ્ત થઈ જાય છે ત્યારે એ સુખ જ્યારે એકબીજાને શંકાની નજરથી જોવામાં આવે છે અથવા એકબીજાને પોતાને આધીન રાખવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. એમાં કઈ ભાવના કામ કરવા લાગે છે? એ ભાવના એવી હોય છે કે બીજાને ઓછું આપણું અને પોતે વધારે મેળવવાની દઈશા રાખવી. આ દઈશાના જે દિવસથી અંકુર ફૂટવા લાગે છે, તે દિવસથી સુખ અને શાંતિની ભાવના લુખ થવા લાગે છે અને એક નવો શબ્દ જન્મ લે છે, જેના દ્વારા મનુષ્ય બીજાને પોતાના કાબૂમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તે શબ્દ છે “અધિકાર.” અધિકાર

બીજા પાસેથી કંઈક દરખ્ટે છે, પરંતુ બીજાને આપવાની વાત ભૂલી જાય છે. આ માગણી અને ભૂખની લડાઈમાં જ ગૃહસ્થજીવનનું સુખ વિદાય થવાની શરૂઆત થાય છે.

અમે પહેલાં જ નિર્દેશ કર્યો છે કે પ્રેમમય જીવનમાં જ સુખ છે અને પ્રેમ સમપર્દી તથા ત્યાગનો પાઠ ભજાવે છે. ત્યાં ‘અધિકાર’ જેમના શબ્દનો પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. ત્યાં તો એક જ શબ્દ જઈ શકે છે, જેનું નામ છે - ‘કર્ત્તવ્ય’. પોતાનું કાર્ય કરતા રહો તો જે તમારે મેળવવું છે તે પોતાની મેળે જ મળી જશે, પરંતુ કર્ત્તવ્યની વાત ભૂલીને મેળવવાની વાત આગળ ધરવાથી તે પ્રાપ્ત કરવામાં પણ મુશ્કેલી આવે છે. બધા જ ઝડપાઓનું મૂળ આ જ છે.

એ કહેવાની જરૂર નથી કે દુનિયાનું કાર્ય સ્વયં આદાન-પદાનથી ચાલ્યા કરે છે. જ્યારે કંઈક આપવામાં આવે છે કે તરત જ કંઈક મળી જાય છે. આપવાનું બંધ કરવાથી મળવાનું પણ બંધ થઈ જાય છે. એટલે લેવાની દર્શા થતાં પહેલાં જ આપવાની ભાવના પેદા કરવી જરૂરી હોય છે. અધિકારમાં લેવાની ભાવના રહે છે, આપવાની નહિ. આથી પરસ્પરનો પ્રેમ ઓછો થવા લાગે છે. જે દિવસે આ અધિકારની લાલસા ગૃહસ્થજીવનમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારથી ગૃહસ્થજીવન કલેશનો અખાડો બને છે. આજે મોટા ભાગના માણસો તેનો શિકાર બની રહ્યા છે અને પોતાના જીવનને અશાંત અને દુઃખી બનાવી રહ્યા છે. પોતાના હાથે જ પોતાનાં સુખ-સગવડને વાત મારી રહ્યા છે.

અધિકારનો દરાદો છે બીજાને પરતંત્ર બનાવવા, પોતાની દર્શાને ફળીભૂત કરવા માટે પોતાના સુખ અને ભોગનું હથિયાર બનાવવા. જ્યારે કોઈ પણ ભાવનાનો પ્રવાહ એકબાજુથી વહેવાનો શરૂ થાય છે તો તેની પ્રતિક્રિયા બીજી બાજુથી પણ ચાલુ થાય છે. જ્યારે એક જણ બીજાને પોતાના ભોગનું સાધન બનાવવા દરખ્ટ છે ત્યારે બીજો પણ

પહેલાને પોતાનું સાધન બનાવવાની લગનીમાં લાગી આય છે. પુરષે જે દિવસથી સ્ત્રીને પોતાના ભોગનું સાધન બનાવવાનું વિચાર્યું, તે જ દિવસથી સ્ત્રીએ પણ પુરુષને પોતાની તૃપ્તિનું સાધન બનાવવાનું નક્કી કર્યું. એકબીજાને સુખ આપવાની, પ્રસન્ન રાખવાની ભાવના નઈ થઈ ગઈ. પ્રેમનું સ્થાન ભોગે લીધું. ગૃહિણીની જગ્યાએ રમણીની પ્રતિષ્ઠા થઈ. ધર ભૂતનું રહેઠાળ બનવા લાગ્યું. ગૃહિણી જે આત્મસાધિકા હતી, તે લિપસ્ટિક, મેક્સી, ઓર્જેટ અને વિલાયતી જૂતાની સાધિકા બની. બાબુ દેખાવ વધ્યો, રૂપિયાની માગ વધી, સ્વચ્છંદતા વધી. પરિણામે પુરુષે તેને કાબૂમાં રાખવા ઉપર ભાર મૂક્યો. આ રીતે ગૃહકલેશનો જન્મ થયો, ભોગ અને અધિકારના પ્રશ્ને સેવા અને પ્રેમ ખોયાં, જેને લઈને આજે ઘેરે ઘેર હોળી સળગી રહી છે.

એક જમાનો હતો કે પતિ વિના પત્ની ધરમાં રહી શકતી ન હતી. પતિના સુખને જ પોતાનું સુખ માનનારી પત્ની પતિની સાથે વનમાં -

“ભૂમિ શયન, વલ્લલ વસન, અસન કુંદ ફલમૂલ।

તેકિ સદા ‘સબ દિન મિલહી, ’ સમય સમય અનુકૂલ” ॥

વનવાસ મેળવીને પણ ત્યાં સુધી સુખી રહી, જયારે આજે અધિકારનો પ્રશ્ન ઉઠાવનારી સ્ત્રી મહેલમાં સ્વચ્છંદ રહેવા છતાં પણ દુઃખમાં કલાસતી વેદનાગ્રસ્ત જીવન જીવી રહી છે.

ભાવના બદલાતાં જ જિંદગી બદલાઈ ગઈ. જિંદગીની શાંતિ અને તૃપ્તિ બનેએ વિદાય લીધી. માનવજીવન માટે જે હિતકર માર્ગ હતો તે છોડીને બદલ માર્ગ પર ચાલવાના ફળસ્વરૂપે હજારો નર-નારીઓ રાત-દિવસ યાતનાઓ ભોગવી રહ્યાં છે. આથી એ આવશ્યક છે કે તેમણે ફરીથી આર્થ સંસ્કૃતિના માર્ગ પર ચાલવાની તેયારી કરવી જોઈએ.

અધિકાર માગવાથી નહિ, આપવાથી મળે છે. કર્તવ્ય - કર્મ કરવાથી આપોઆપ તેનો બદલો મળી આય છે. હિંદુ શાસ્ત્રોમાં

'કર્તવ્ય'નું નામ જ 'ધર્મ' છે. પુરુષધર્મ અને નારીધર્મ બંનેનું ઉદ્ભવ-સ્થાન સમપર્ણ છે. બંનેની ભાવનાઓમાં, હદ્યમાં અને વિચારમાં સમપર્ણની, આપી દેવાની ભાવનાનાં બીજને રોપીને ફરીથી શાંતિ, તૃપ્તિ અને સુખનો સમાવેશ કરી શકાશે અને ત્યારે જ લગ્નજીવનનો જે ઉદ્દેશ્ય છે તે સફળ થશે.

દાંપત્યજીવનમાં કલેશથી બચો

અનેક કુટુંબોમાં સ્ત્રી-પુરુષની વચ્ચે જેવો મધુર વ્યવહાર હોવો જોઈએ તેવો જેવા મળતો નથી. અનેક ઘરોમાં આજકાલ સંધર્ષ, મનની મલિનતા અને અવિશ્વાસનાં ચિહ્ન વધતાં જાય છે. તેનું કારણ એ છે કે પતિ-પત્ની પેકી એક અથવા બંને કેવળ પોતપોતાની ઈચ્છા, જરૂરિયાત અને રૂચિને મહત્વ આપે છે. સામા પક્ષની ભાવના અને પરિસ્થિતિની અણસમજ જ કલેશનું કારણ હોય છે.

જ્યારે એક પક્ષ બીજા પક્ષની ઈચ્છા પ્રમાણે આચરણ કરતો નથી ત્યારે તેને પોતાનું અપમાન, ઉપેક્ષા અથવા તિરસ્કાર થતો હોય તેમ લાગે છે. આથી ચિડાઈને બીજા પક્ષ પર કડવાં વચનોનો પ્રહાર અથવા દુલ્હિવનાઓનું આરોપણ કરે છે. ઉત્તર-પ્રત્યુત્તર, આકમણ-પ્રતિઆકમણ, આક્ષેપ - પ્રત્યાક્ષેપની હારમાણા ચાલુ થાય છે. પરિણામે કલેશ વધતો જાય છે. બંનેમાંથી કોઈ પોતાની ભૂલ કબૂલ કરતું નથી, પરંતુ બીજાને વધારે દોષી તથા ગુનેગાર સિદ્ધ કરવા પોતાની જીદ વધાર્યે જાય છે. આ રીતે ક્યારેય ઝડપાનો અંત આવતો નથી. અજિમાં લાકડાં હોમવાથી તો તે વધારે પ્રજીવલિત થાય છે.

જે પતિ-પત્ની પોતાના સંબંધોને મધુર રાખવા ઈચ્છે છે તેમણે બીજા પક્ષની યોગ્યતા, મનોભૂમિ, ભાવના, ઈચ્છા, સંસ્કાર, પરિસ્થિતિ તથા જરૂરિયાતને સમજવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને તે સ્થિતિવાળા મનુષ્ય માટે જે યોગ્ય હોય તેવો ઉદાર વ્યવહાર અપનાવવા પ્રયત્ન કરે તો

અધડાના અનેક પ્રસંગો ઉત્પન્ન થતા પહેલાં જ દૂર થઈ જશે. આપણે બરાબર સમજી લેતું જોઈએ કે બધા મનુષ્યો એક સમાન હોતા નથી, બધાની રૂચિ એક સમાન હોતી નથી, બધાની બુદ્ધિ, ભાવના અને દૃષ્ટિ એક સમાન હોતી નથી. જુદાં વાતાવરણ, જુદી પરિસ્થિતિ અને અલગ કારણોને લઈને લોકોની મનોભૂમિમાં પણ ભિન્નતા આવે છે. આ જુદાપણું ન છ થઈને બિલકુલ સામા પણના જેતું બની જાય તેતું શક્ય નથી. કોઈ સ્ત્રી-પુરુષ પરસ્પર બિલકુલ સાચાં હોય, તો પણ તેમનાં વિચાર અને કાર્યોમાં કંઈ ને કંઈક ભિન્નતા રહેલી જોવા મળશે.

સંકુચિત સ્વભાવનાં સ્ત્રી-પુરુષ જિદ્ધી તેમજ સંકુચિત મનોવૃત્તિનાં હોવાને કારણે તેઓ દર્શાવે છે કે પોતાનો સાથી પોતાની કોઈ પણ વાતમાં થોડો પણ મતભેદ ન રાખે. પુરુષ પોતાની પત્નીને પતિત્રતાનો પાઠ શીખવે છે અને ઉપદેશ આપે છે કે તેણે સંપૂર્ણ પતિત્રતા હોતું જોઈએ તથા પતિની કોઈ પણ વિચારધારા - સાચી કે ખોટી, ટેવ કે કાર્યપદ્ધાલીમાં હસ્તકોપ ન કરવો જોઈએ. તેનાથી વિશેષ સ્ત્રી પોતાના પતિ પાસે આશા રાખે છે કે તે સ્ત્રીને પોતાની જીવનસંગિની, અધ્યાત્મિક સમજીને તેને સહયોગ આપે તેમ જ તેના અધિકારની ઉપેક્ષા ન કરે.

અનુદાર તેમજ સંકુચિત મનોવૃત્તિવાળાં સ્ત્રીપુરુષો વિચારે છે કે મારો અધિકાર સામો પણ પૂરો કરતો નથી. બસ, ત્યાંથી જ અધડાનાં મૂળ નંખાય છે.

આ અધડાનો એક માત્ર ઉકેલ તે છે કે સ્ત્રી અને પુરુષ પરસ્પર એકબીજા પ્રત્યે વધુમાં વધુ ઉદારતા દાખલે. જેવી રીતે કોઈ વ્યક્તિનો એક હાથ કે એક પગ થોડો કમજોર, રોગી અથવા હુબ્બળ હોય તો તેને કાપીને ફેંકી દેવામાં આવતો નથી અને તેની તરફ ધૂષા, અસંતોષ કે દ્વેષનો વ્યવહાર કરતો નથી, પરંતુ તે વિકૃત અંગને બીજાની સરખામહિલામાં વધારે સુવિદ્યા આપે છે અને એને સુધારવા માટે સ્વસ્થ અંગની પણ થોડી ઉપેક્ષા કરે છે.

આ જનીતિ પોતાના કમાંજેર સાથી પ્રત્યે રાખવામાં આવે તો અધડાનું એક મોટું કારણ દૂર થઈ જાય છે.

અધડો કરતાં પહેલાં અંદરોઅંદર વિચાર વિનિમયના બધા જ ઉપાય અનેકવાર કરી લેવા જોઈએ. કોઈક જ મૂર્ખના સરદાર અને અતિ દુષ્ટ પ્રકૃતિનો મનુષ્ય હોય છે કે જે શિક્ષા સિવાય બીજી કોઈ રીતે સમજતા નથી, પરંતુ મોટાભાગના મનુષ્યો તો એવા હોય છે, જે પ્રેમભાવનાની સાથે એકાંતમાં તમામ બાજુના પ્રયત્નથી સમજાવવાથી મોટેભાગે સમજ અને સુધરી જાય છે. જે થોડોધંધો મતભેદ રહી જાય તેની ઉપેક્ષા કરીને જેમાં ભલાઈ હોય તે વાતોનો જ વિચાર કરવો જોઈએ. જગતમાં રહેવાની એ જ સાચી રીત છે કે બીજા પ્રત્યે થોડુંધંધું નમ બનવું તેમજ સમજાવટની નીતિથી કામ લેવું. મહાત્મા ગાંધીજી ઉચ્ચકોટિના આદર્શવાદી સંત હતા, પરંતુ તેમના એવા પણ અનેક સાચા મિત્રો હતા, જે તેમના વિચાર અને કાર્યો પ્રત્યે મતભેદ જ નહિ, પણ વિરોધ રાખતા હતા. આ મતભેદ તેમની મિત્રતામાં અવરોધરૂપ થતો નહોતો. આવી જ ઉદારતાભરી સમજૂતીના આધારે એકબીજા સાથે સહયોગ-સંબંધ રાખી શકાય છે.

આનો અર્થ કદાપિ એ નથી કે સાથીમાં દોષ, કુરુક્ષ હોય તેની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે, તેમજ તે બૂરાઈઓને રોકટોક વિના વધવા દેવામાં આવે. આવું કરવાથી તો ભારે અનર્થ થશે. જે પણ વધારે બુદ્ધિશાળી, વિચારશીલ તેમજ અનુભવી છે તેણે પોતાના સાથીને સુસંસ્કૃત, સારો, ઉન્નતશીલ તથા સદ્ગુણી બનાવવા માટે અનેક પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. સાથેસાથે પોતાની જાતને પણ મહુરભાષી, ઉદાર, સહનશીલ તેમજ નિર્દોષ બનાવવા માટે પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ કે જેથી સાથી ઉપર પોતાનો ધાર્યો પ્રત્યામન પડી શકે. જે પોતે અનેક બૂરાઈઓથી ભરેલો છે તે પોતાના સાથીને સુધારવામાં કેવી રીતે સફળ થઈ શકે? સતી સીતા પરમ સાધ્વી તથા ઉચ્ચકોટીની પતિત્રતા હતી, પરંતુ તેનું પતિત્રતા

હોવાનું એક કારણ તે પણ હતું કે તે એક પત્ની વ્રતધારી તથા અનેક સદ્ગુણોથી સંપન્ન રામની ધર્મપત્ની હતી. રાવજી પોતે હુરાચારી હતો. એની પત્ની મંદોદરી સર્વગુણસંપન્ન તથા પરમ બુદ્ધિમાન હોવા છતાં પણ પતિપ્રતા ન રહી શકી. રાવજાના મરણ બાદ તરત જ તેણે વિલીખજી સાથે પુનર્વિવાહ કરી લીધો.

જીવનની સફળતા, શાંતિ તથા સુવ્યવસ્થાનો આધાર દાંપત્યજીવન કેટલું સુખી અને સંતુષ્ટ છે તેના પર રહેલો છે. તેના માટે શરૂઆતથી જ ઘડી સાવધાની રાખવી જોઈએ અને ગુણ, કર્મ તથા સ્વભાવની સમાનતાના આધાર પર છોકરી-છોકરાનાં જોડા પસંદ કરવાં જોઈએ. સારી પસંદગી થવા છતાં પણ પૂર્ણ સમાનતા તો નથી થઈ શકતી. તે માટે દરેક સ્ત્રી-પુરુષે એવી નીતિ અપનાવવી આવશ્યક છે કે પોતાની બૂરાઈઓ ઓછી કરે, સાથીની સાથે મધુરતા, ઉદારતા અને સહનશીલતાપૂર્ણ આત્મીયતા વ્યવહાર કરે. વધુમાં પોતાના સાથીની બૂરાઈઓ ઓછી કરવા માટે ધૈર્ય, દંડતા અને ચતુરાઈની સાથે પ્રયત્નશીલ રહે. આ માર્ગ પર ચાલવાથી અસંતુષ્ટ દાંપત્ય જીવનમાં સંતોષની માત્રા વધશે અને સંતુષ્ટ દંપતી સ્વર્ગીય જીવનનો આનંદ મેળવશે.

લગ્નજીવનમાં બ્રહ્મચર્યનું પાલન

અપરિણીત રહીને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાની જેમ લખ કર્યા પછી પણ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું સંભવ છે. એટલું જ નહિ, ઘડો અંશે સુગમ પણ છે. જે લોકો પરણેલા છે તેમણે સમજવું જોઈએ કે પત્ની ગૃહસ્થ-ધર્મનું મૂળ છે. તેને કામોપભોગની સામગ્રી અથવા બ્રહ્મચર્ય માટે વિદ્ય રૂપ માનવી તે ભૂલભરેલું છે.

સામાન્ય રીતે પત્નીથી દૂર રહેવાથી સ્ત્રી પ્રત્યે વાસનામય વિચારોની સૂચિ બને છે. દૂર રહેવાથી સદેવ એક આકર્ષણ રહે છે, જે નજીકમાં

આવતાં નાશ પામે છે. જેને દાંપત્યજીવન અપ્રાય છે તેને તે અપ્રાય વસ્તુ ધણી આકર્ષક તેમજ સરસ દેખાય છે. તેની પ્રાપ્તિ માટે તેના મનમાં ભારે ભાંજગડ ચાલતી રહે છે, પરંતુ જે પતિ-પત્ની સાથે રહેતાં હોય તેઓ જો દઈએ તો સ્વાભાવિક રીતે જ સરળ જીવન વ્યતીત કરતાં કરતાં વિકારમય વિચારોથી સહજ બચી શકે છે.

જ્યાં સુધી કસોટી થતી નથી ત્યાં સુધી જાણી શકતું નથી કે કોની સાધના કેટલી પરિપક્વ થઈ ચૂકી છે. જે લોકો અપરિણાિત રહીને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે તેમની નિષા કેટલી હદ સુધી પરિપક્વ થયેલી છે તેની ચોક્કસ ખાતરી થઈ શકતી નથી. તેઓ તો પ્રલોભન સામે આવતાં ફસાઈ જાય છે, પરંતુ જેઓ પ્રલોભન સાથે નિત્ય સંધર્થ કરે છે તેમને ઘ્યાલ આવે છે કે તેઓ કેટલા સંયમશીલ બની ચૂક્યા છે. સાધન સામે હોવા છતાં જે તેનો ત્યાગ કરી શકે છે તેનો ત્યાગ સાચો છે. અભાવને ત્યાગ માનીને સંતોષ લેવો તે એક કાચો આધાર જ રહે છે.

પતિ-પત્ની જે વાસના પર વિજય મેળવીને સંયમશીલ જીવન વિતાવે તો વાસનાની જગ્યાએ એક અત્યંત શક્તિશાળી આધ્યાત્મિક તાવનો જન્મ થાય છે, જેને પતિપત્ર કે પત્નીપત્ર કહે છે. આ તાવ દાંપત્યજીવનની પૂર્ણતા, કોણુંબિક સુવ્યવસ્થા, ઉત્તમ સંતતિ તથા આત્મશાંતિ માટે તો બહુ જ ઉપયોગી તેમજ આવશ્યક છે. આ તાવ માનવજીવનની અપૂર્ણતાને પૂર્ણ કરી દે છે.

દૈતનો નાશ કર્યા વિના અદૈત બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. સ્ત્રીથી દૂર રહેનારી, તેને નફરત કરનાર વ્યક્તિ તેને પોતાનાથી જુદી તેમજ વિપરીત માને છે. એવી દશામાં તેની દૈતબુદ્ધિ મજબૂત થતી જાય છે અને તેને માટે અદૈત બ્રહ્મની પ્રાપ્તિમાં મોટી અડચણ જલ્દી કરે છે. અદૈતની પ્રાપ્તિ માટે પોતાની ધર્મપત્નીને અભિના માનવાની આવશ્યકતા છે. જેવી રીતે પોતાના જ સૌંદર્ય પર કોઈ

મોહિત થતું નથી, જેવી રીતે પોતાની વાસના તૃપ્ત કરવા પોતાની જીત સાથે ભાવ થતો નથી, તેવી રીતે જે પત્નીને પોતાનું અભિજ્ઞાં અંગ માની લેવામાં આવે તો અવરોધ દૂર થઈ જાય છે, જેના ભયથી બ્રહ્મચારી લોકો દૂરદૂર ભાગતા ફરે છે. પોતાની અધ્યાર્થિનાને આત્મસ્વરૂપ સમજવી તે અદૈત તત્ત્વની પ્રાથમિક સાધના છે. તેમાં ઉતીર્ણ થતાં આત્મભાવનાનો વિશ્વવ્યાપી વિસ્તાર કરવાનું સુગમ થાય છે.

શુદ્ધ પ્રેમને પરમાત્માનું પ્રત્યક્ષ રૂપ કહેવામાં આવ્યું છે. તે પ્રેમ સ્ત્રી-પુરુષના પવિત્ર મિલનથી સુગમતાપૂર્વક વધારે પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થાય છે. માતાની પુત્રમાં, બહેનની ભાઈમાં, પતિની પત્નીમાં જેટલી વિશુદ્ધ પ્રેમની ભાવના હોય છે તેટલી પુરુષની પુરુષમાં અથવા સ્ત્રીની સ્ત્રીમાં નથી હોતી. કુદરતે બંને લિંગનાં પ્રાણીઓના મિલનમાં સ્વાભાવિક પ્રેમરસ છુપાવી રાખ્યો છે. જે તેને સ્વાર્થપરાયણતા કે વાસનાથી દૂષિત કરવામાં ન આવે તો કુદરતે પ્રદાન કરેલ સ્વર્ગાય જરણાના અમૃતસમાન જળનો રસાસ્વાદ દરેક આત્મા માણી શકે છે. એમ સમજનું અજ્ઞાનતા ભરેલું છે કે કામસેવનથી જ દાંપત્યપ્રેમમાં વધારો થાય છે. સાચી હકીકત તો એ છે કે સંયમી આત્મા જ 'પ્રેમ' ઉત્પન્ન કરી શકે છે અને તેના રસાસ્વાદનો આનંદ માણી શકે છે.

કામને 'મજસિજ' કહ્યો છે. આ વિકાર મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાંથી પોતાની સંહારલીલાનો આરંભ કરે છે. મનથી જો કામનું ચિંતન કરતા રહેવામાં આવે અને શરીરથી બ્રહ્મચર્ય રાખવામાં આવે તેનાથી કોઈ વિશેષ લાભ થશે નહિ, કારણ કે મનમાં ઉત્પન્ન થનારી વાસનાથી માનસિક વ્યાલિયાર તો થતો જ રહેશે અને આત્મબળ ભેગું નહિ થઈ શકે. તેનાથી વિરુદ્ધ જો કોઈ વ્યક્તિ સામાન્ય ગૃહસ્થધર્મનું પાલન કરે અને મનથી નિર્વિકાર રહે તો તેનું થોડુંથણું શારીરિક સ્થળન એટલું

પુકસાનકારક નહિ બને, જેટલું અપરિણીતનું માનસિક ઉદ્દેશગથી થાય છે. આમ તો શારીરિક અને માનસિક બંને રીતે સંયમ રાખવામાં આવે તે સર્વોત્તમ છે.

‘અધ્યાત્મિકની’ અને ‘ધર્મપત્ની’ આ બંને શબ્દો આત્મિક પૂર્ણતા અને ધર્મપાલના અર્થસ્થુચક છે. પત્ની આ બંને કાર્યમાં સહાયક હોય છે, તેથી જ તેને અભિનન્ન અંગ અને જીવસંગીની માનવામાં આવી છે. કામિની, રમણી, ભોગ્યા જેવી વિકારી દાઢિ સ્ત્રી પ્રત્યે રાખવી એ નારીજીતિ પ્રત્યે અપરાધ તથા અપમાન પ્રદર્શિત કરવા સમાન છે. સ્વાભાવિક તેમજ સરળ દાઢિકોણ અપનાવીને નારીને એક સાચા સાથી, મિત્ર તેમજ આત્મભાગ માનવામાં આવે તો તેનાથી જેવી રીતે સાંસારિક જીવનમાં સુવિધાઓ મળે છે તેવી જ રીતે આત્મકલ્યાણના માર્ગમાં પણ ભારે સહયોગ મળી શકે છે. નારી બ્રહ્મચાર્યમાં બાધક નથી. તે અસંયમના વિકારોને અનિયંત્રિત નથી થવા દેતી તેમજ મનુષ્યને સંયમી જીવન વ્યતીત કરવામાં સહાયતા પ્રદાન કરે છે.

પત્નીનું હંમેશાં સન્માન કરો

ધર્મા લોકો પોતાની જીતને સ્ત્રીની સરખામણીમાં મોટી માનીને અથવા બેપરવાહીથી પોતાની પત્ની સાથે શિષ્ટતાનો વ્યવહાર કરવો બિનજરૂરી સમજે છે, પરંતુ આ મોટી ગેરસમજ છે. જે લોકો પોતાના દાંપત્યજીવનને સફળ બનાવવા ઈચ્છતા હોય તેમણે હંમેશાં પોતાની પત્ની પ્રત્યે સન્માનયુક્ત વ્યવહાર અને વાતાવાપ કરવો જોઈએ. જે પુરુષ વિનાકારક તેમની સાથે કઠોર વ્યવહાર કરે છે, પોતાની આશ્રિત સમજુને તિરસ્કાર કરે છે, પત્ની બેઇઝીતી કરતો રહે છે તે શિલવાન નથી. તેની સ્ત્રી મનથી તેને રાખસ માને છે. એવો પ્રસંગ પણ જીભો થવા જ ન દેવો કે સ્ત્રીને મારપીટ કરવી પડે. તેને પોતાના આચાર, વ્યવહાર તથા પ્રેમથી ભરેલા સંબોધનથી પૂરી સંતુષ્ટ રાખીએ.

પત્નીની ભાવનાઓનું રક્ષણ, તેના ગુણોનો આદર, તેનાં શીલ, વજ્ઞા તથા વ્યવહારની પ્રશંસા કરવી તે મીઠા સંબંધોનું મૂળ રહસ્ય છે. પત્ની આપણી જીવન સહયરી છે. તેને પોતાના સફ્ટવ્યવહારથી તુપા રાખો.

પત્ની પતિનો પ્રાણ છે, પુરુષની અધીગ્રની છે. પત્નીથી વધારે સારો કોઈ મિત્ર નથી. પત્ની ત્રણે ફળ ધર્મ, અર્થ તથા કામને આપનારી છે, તેમજ સંસાર સાગરને પાર કરવામાં સૌથી મોટી સહાયેકા છે. તો પદ્ધી કયા મોઢે તમે તેનો તિરસ્કાર કરો છો ?

તેની સાથે મધુર વાણીમાં બોલો. પતિના મુખ પર મધુર સ્મિત હોય, હદ્યમાં સાચો નિષ્પટ પ્રેમ હોય, વાણીમાં નમૃતા, મુદુલતા, સરળતા તથા પ્રેમ હોય. યાદ રાખો કે સ્ત્રીનો ‘અહમ્મ’ ખૂબ તેજ હોય છે. તેઓ સ્વાભિમાની, આત્માભિમાની હોય છે. થોડીક અશિષ્ટતા અથવા ઝૂંઘરપણાને લઈને કોષે ભરાઈને આપની બાબતમાં ધૂષિંહ ધારણાઓ બનાવી લે છે. તેની નાની મોટી માગણીઓ કે દીર્ઘણાઓની અવગણના ન કરો. આ બાબતે ખૂબ સાવધાની રાખો. જે સ્ત્રી એક નાની સરખી લેટથી ખૂશ થઈને આપનું દાસત્વ અને ગુલામી સ્વીકારવા તૈયાર હોય છે, તેના માટે બૃદ્ધ જ કરી છૂટો. આથી પત્નીનો સર્વ પ્રકારે આદર કરો. તેના સંબંધી કયારેય કોઈ અપમાનજનક વાતો મુખમાંથી ન કાઢો તેમજ તેની હાજરીમાં અથવા ગેરહાજરીમાં તેની મજાક ન કરો.

સ્ત્રીઓ માટે યોગ્ય શિક્ષણની જરૂરિયાત

પત્નીને વાસ્તવિક અર્થમાં ગૃહલક્ષ્મી બનાવવા માટે યોગ્ય શિક્ષણની ઘણી જરૂર છે. શિક્ષણના પ્રત્યાવથી જ મનુષ્યના મસ્તક તથા મનના વિકાસ થાય છે અને તે પોતાનાં કર્તવ્યોને અદા કરવાને યોગ્ય બની શકે છે. જીવન સંધર્થમાં પુરુષોની સરખામણીમાં

સ્ત્રીઓનો ફાળો વધારે હોય છે. પુરુષનું કાર્ય તો કમાવા સુધી જ સીમિત છે, પરંતુ સ્ત્રીઓ તો સમાજનું નિર્માણ કરે છે. એટલા માટે જ સ્ત્રીઓને વાસ્તવિક કેળવણી આપવામાં ન આવે તો સ્વાભાવિક છે કે સમાજમાં અશાંતિનું વાતાવરણ ફેલાશે. તેથી જ પુરુષોના શિક્ષણ કરતાં સ્ત્રીઓની કેળવણીનું મહાવ વધારે છે.

નારીને જે રમણી બનાવવી હોય તો કેવળ કાલ્યનિક શિક્ષણ પૂરતું છે, પરંતુ નારીનું ચરમ લક્ષ્ય માતા બનવાનું છે. નારી સમાજની નિર્માણી છે. સમાજમાં ભાઈ, પિતા, પુત્ર અને બહેન, પત્ની અને પુત્રી રહે છે. તે માટે ધરમાં રહેતાં આ બધાંના યથાયોગ્ય નિર્માણનું કાર્ય નારીએ કરવાનું છે, કારણ કે તે સર્વ ઉમરલાયક થતાં સમાજના સત્યો બનશે અને સમાજસંગઠનમાં તેમનો વ્યાપક ફાળો હશે. તે માટે જે તેમનામાં પિતા-પુત્ર, ભાઈ-બહેન, મા અને પત્નીનાં કર્તવ્યસંબંધી ભાવના જાગૃત થઈ જશે, તો આ સંસાર થોડાક જ સમયમાં નંદનવન બનીને ચારે બાજુ શાંતિનો પ્રવાહ વહેતો કરવામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકશે.

બાલ્યાવસ્થાની જિંદગી પરાશ્રીત હોય છે. આ સમયે તેમના માથે કોઈ પ્રકારની જવાબદારી હોતી નથી. ત્યાં સુધી કે ભોજન તેમજ રમતગમત સિવાય ત્રીજું કોઈ કામ તેમને નથી હોતું, પરંતુ જીવનમાં બચપણ કાયમને માટે રહેતું નથી. યોવન આવે છે અને ઘડપણ પણ આવે છે. તેવો સમય પણ આવે છે કે જીવનની બધી શક્તિઓ ખીલી જિદે હોતથા નાચ પણ થઈ જાય છે. આથી જે શિક્ષણ એનો વ્યાવહારિક ઉપયોગ કરતાં શીખવે છે, જીવન-સંઘર્ષમાં વિજય અપાવે છે, તે જ જીવનની નિર્માણમાં શાંતિનું કારણ બને છે.

આજકાલ નારીને જે શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે નાથી ભાવનાઓ અને વાસનાઓને તો ઉતેજન મળે છે, પરંતુ કર્મકર્તા તથા કર્તવ્ય માટે કોઈ સ્થાન હોતું નથી. તેનું પરિષામ એ આવ્યું છે કે ભણેલી-ગણેલી છોકરીઓ શાળાઓ અને કોલેજોમાંથી તે

પ્રકારનું એક કલામય જગત લઈને બહાર આવે છે, જેનું નિર્માણ કરવાનું તેમને શિખવવામાં આવ્યું ન હતું. તેમને જે કંઈ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે ઉપભોગ કરવાનું હોય છે. નિર્માણ કર્યાસિવાય ઉપભોગનું સ્થાન કયાંથી હોઈ શકે? પરંતુ તેમને તેનું જ્ઞાન હોતું નથી. પીરસેલી થાળી ઉપર જમવાની કલ્યાણના કારણે જ્યારે તેમને પીરસેલ થાળી નથી મળતી તો તેઓ ગિનાઈ જાય છે. પોતાની જવાબદારીઓથી દૂર ભાગીને પોતાના માટે હુદાઓની મજબૂત અંજેય ઢીવાલ જીભી કરી દે છે. અનેક શિક્ષિત સ્ત્રીઓ લગ્નબંધનથી દૂર રહેવા ઈચ્છે છે. લગ્નને તેઓ પુરુષને આધીન થવાનું માને છે. ખરેખર તો તેમને કોઈને આધીન થઈને રહેવાનું શિખવવામાં નથી આવતું, પરંતુ ભારતીય પ્રણાલીકા પ્રમાણે લગ્ન કર્યાસિવાય રહેતું સંભવ નથી. તેથી જબરદસ્તીથી લગ્નના ફંડામાં ફસાઈ જવાના કારણે જીવનભર બેચેન રહે છે. આનંદના ઝરણારૂપી લગ્નજીવનને તેઓ હુદાઓની ભરી દે છે. જે ધરને સ્વર્ગ બનાવીને જ્યાં પોતાનું સાંપ્રાજ્ય સ્થાપિત કરવું જોઈએ ત્યાં કલ્યાણ જગતમાં વિચરણ કરવાને તે ધરને નરક બનાવી દે છે. સાથેસાથે જીવનભર તરફડતી રહીને તે પોતાની જીવનલીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે.

ધર્મશાસ્ત્ર અને મહામાનવોનું કથન સંપૂર્ણ સત્ય છે કે ગૃહસ્થ જીવનનું અને મનુષ્ય સમાજનું સુચારુ રૂપથી સંચાલન થવું તે સદ્ગુરૂની પત્નીઓના પર જ આધ્યારિત હોય છે. આથી સ્ત્રીઓને સુયોગ્ય ગૃહિણી બનાવવાનું અને આ ઉદેશ્યની પૂર્તિ માટે તેમને ઉચ્ચિત સાધન અને અધિકાર આપવાનું આપ્યું પરમ કર્તવ્ય છે. સમાજના કલ્યાણનો આધાર મુખ્યરૂપથી કર્તવ્યપરાયણ પત્નીઓ પર જ રહેલો છે.

